

ЦІННІСНА СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ

Сейфулла Рашидов

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля***Анотація:**

У статті розглядається трансформація змісту ціннісної свідомості студентської молоді, що зумовлена особливостями соціальної, економічної, політичної та культурної ситуації. Обґрунтовується думка про переважання прагматичних і гедоністичних ціннісних настанов, що є результатом дегуманізації процесу переходу до нової соціально-економічної системи.

Ключові слова:

виховання, студентська молодь, цінності, ціннісна свідомість.

Аннотация:

Рашидов Сейфулла. Ценностное сознание современного студенчества и его трансформация.

В статье рассматривается трансформация содержания ценностного сознания студенческой молодежи, которая обусловлена особенностями социальной, экономической, политической и культурной ситуации. Доказывается мысль о преобладании прагматических и гедонистических ценностных установок, что является результатом дегуманизации процесса перехода к новой социально-экономической системе.

Ключевые слова:

воспитание, студенты, ценности, ценностное сознание.

Resume:

Rashydov Seifullah. Value conscience of modern studentship and its transformation.

The article highlights the content transformation of the value conscience of students which is determined by specific features of social, economic, political and cultural situations. The author proves the idea of predominance of pragmatist and hedonist value systems which is the result of dehumanization of the transition process to the new social-economic system.

Key words:

upbringing, students, values, value conscience.

Постановка проблеми. Актуальність розробки теоретичних проблем ціннісної свідомості сучасного студентства тісно пов'язана з широким комплексом завдань із розвитку демократичної, соціальної, правової держави. А це, так само, вимагає появи особи, яка має високу громадянськість, національну самосвідомість, почуття патріотизму, політико-правову культуру. Особливості ціннісної свідомості, навичок автономії, свободи та культури самоуправління є однією з причин відчуження частини молоді від суспільно-політичних і демократичних процесів в українському суспільстві.

Цінності тієї або іншої соціальної системи опосередковані загальним економічним, культурним і моральним рівнем її розвитку. Водночас цінності суспільної системи визначають поведінкові орієнтири, особистісні смисли і формують внутрішній світ людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виховання ціннісної свідомості порушували у своїх працях І. Бех, Д. Бітінас, Б. Бім-Бад, Є. Бондаревська, Н. Голованова, цінності у предметному полі філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних наук розглядали Б. Братусь, Е. Гідденс, Є. Головаха, О. Дробницький, Е. Дюркгайм, І. Кононов, О. Леонтьєв, Т. Лукман, Н. Паніна, Ю. Пелех, Т. Парсонс, М. Розов, А. Ручка, В. Хмелько, Г. Шевченко, В. Ядов, М. Яницький; студентська молодь та її ціннісна свідомість є об'єктом досліджень В. Астахової, О. Виштак, Н. Гончар, В. Добриніної, Є. Зеленова,

В. Лісовського, Б. Нагорного, М. Руткевича, Л. Сокурянської, А. Яковенка та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ціннісної свідомості сучасного студентства та особливості її трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досліджень і публікацій радянських соціологів засвідчив домінування в ціннісних орієнтаціях студентів цінностей радянських, соціалістичних: вони високо цінують альтруїстичні моделі поведінки, інтернаціоналізм, служіння суспільству, патріотизм. Негативно ж оцінювалися індивідуалізм, багатство, влада над іншими людьми і прагнення до спокійного тихого життя [6]. У перебудовний і постперебудовний час спостерігається трансформація цінностей. Відбувається різке знецінення зразків патріотичної, героїчної і альтруїстичної поведінки. Вчені почали відзначати наростання тенденції прагматизації ціннісної свідомості молодого покоління і підвищення значення таких цінностей, як багатство, матеріальні блага і задоволення, елітна квартира й дорогі речі, високооплачувана робота, престижний університет, кар'єра й успіх за будь-яку ціну. Підтвердженням цього є результати нашого опитування студентської молоді Східноукраїнського національного університету імені В. Даля та Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. На запитання «Які з моральних цінностей і норм західного способу життя найактивніше, на Ваш погляд, входять у наше життя?» 5% респондентів відповіли, що це толерантність, 8,5% – уміння

багато й напружено працювати, 5,5% – патріотизм; натомість на думку 39,5% опитуваних студентів – це культ грошей, 36,5% – індивідуалізм, 30,5% вказали на сексуальну свободу, для 36,5% респондентів – це особиста свобода й незалежність. У ході опитування також встановлено, що 53% респондентів визнали західний спосіб життя й культуру такими, що негативно впливають на наші моральні засади.

Як стверджують соціологи, ринкові реформи створили феномен гіпертрофованого прагнення мати матеріальні блага, яке не забезпечене рівнозначним прагненням ці блага створювати, що призвело до дегуманізації та аморалізації життєвих настанов. Багатство молоді стало вважати найважливішим показником життєвого успіху в суспільстві, а значна частина її готова битися за місце в житті та переступити заради свого добробуту через моральні норми. Приміром, якщо в 70-ті роки на настанову особистого успіху орієнтувалося 10-15% студентів, то в 90-ті – 60-70% [2].

Матеріал, зібраний у моніторинговому дослідженні (1998-2001 рр.), що проводилося серед студентів Луганська й Луганської області, свідчить про те, що для генерації їхніх батьків, за оцінками сучасних студентів, були характерні переважно морально вагомі якості особистості (чесність, порядність, інтелігентність тощо) і суспільно значущі якості (прагнення приносити користь суспільству, відданість ідеалам, почуття взаємодопомоги тощо), а щодо майбутнього студента, то прогнозувалося посилення негативних моральних характеристик (жорстокість, бездушність, егоїстичність, безпринципність) [10].

Із середини 1990-х років значна частина студентів почала вважати, що майбутня професійна діяльність не вимагатиме від них ні громадянської доблесті, ні прояву пуританських якостей. До кінця 1990-х років на останні рангові місця опустилися такі якості, як готовність жертвувати своїм добробутом заради громадянського обов'язку, невибагливість, скромність, помірність у потребах і запитах, а також готовність боротися з негативними явищами в житті нашого суспільства [9, с. 380].

Трансформація цінностей пов'язана з поступовим переходом держави від моноідеології та заідеологізованості до плюралізму ідеологічних цінностей. Іншими словами, якщо «радянська соціалістична система почала зі ствердження класової системи цінностей як монопольної в суспільстві, то до свого фіналу вона підходила в стані відмирання тих цінностей, які забезпечували макророздільність суспільства» [4].

Аналізуючи ціннісні орієнтації сучасних студентів, необхідно мати на увазі низку значущих факторів, що істотно впливають на їх формування:

– студенти, що отримали первинну соціалізацію в сім'ї і школі, проходять потім її повторно в умовах транзитивної дійсності – зміни ціннісних систем, культурних норм та ідеалів;

– важливим чинником вторинної соціалізації є ментальні цінності та соціальні уявлення, що істотно впливають на свідомість студентської молоді;

– соціалізація сучасних студентів відбувається не лише в умовах кризи, а й на тлі загрозливо низьких матеріальних статків, що позначається на всіх сторонах життя, зокрема й на системі цінностей;

– особливий вплив на процес зміни ціннісних орієнтацій в умовах сучасної нестабільності чинить соціальна ідентичність;

– ліквідація в усіх ланках освіти системи комуністичного виховання створила відомий вакуум, який почав швидко заповнюватися різного роду релігійними, уфологічними, розважальними й іншими організаціями;

– у сучасних умовах потужним і домінантним засобом формування нових ціннісних орієнтацій населення, передусім молоді, стали ЗМІ [3, с. 13].

До перерахованих чинників можна сміливо додати кризу системи вищої освіти, корупцію у вищих навчальних закладах, слабкий соціальний захист студентської молоді.

Які ж цінності та ціннісні орієнтації характеризують сучасних студентів? Відповідаючи на це питання, звернемося до результатів соціологічних досліджень.

Дані дослідників свідчать про теке:

– студентська молодь проявляє недостатню політичну активність, у неї знизилася готовність до «жертвності», що пояснюється настановою на ліберальний тип суспільства, для якого характерно домінування особистих цінностей над громадянськими [6, с. 68];

– студентство стало більш «вестернізованим» ніж основна маса населення, оскільки гуманітарна освіта країн, що модернізуються, формується під визначальним впливом саме західної культури [5] (прикладом цього є Болонський процес як інструмент просування цінностей європейської культури);

– молодь демонструє значно менший рівень осуду аморальних вчинків порівняно зі старшим поколінням: до тієї чи іншої міри деморалізованості схильні більше ніж 87% молодих респондентів (тільки 12,9% характеризуються низьким рівнем аномії, 28,8% – середнім і 58,3% – високим) [8].

Чимало досліджень свідчать про те, що в сучасному суспільстві слабшає зв'язок індивіда з соціально-груповим оточенням, його ціннісна система набуває все більше індивідуалістичного характеру. Так, дослідник Л. Сокурянська, вивчаючи ціннісний світ сучасного українського студентства, дійшла висновку, що в середовищі сучасного студентства можна виділити п'ять кластерів, серед яких:

– «нові традиціоналісти» (студентам, які увійшли до цієї групи, властиві такі традиційні цінності, як сім'я, здоров'я, добрі стосунки з людьми, що їх оточують, матеріальне забезпечення й особиста свобода);

– «модерністи-індивідуалісти» (орієнтуються на такі цінності, як здоров'я, сімейний добробут, економічна незалежність, матеріальне благополуччя, особиста свобода, побутовий комфорт, самореалізація здібностей тощо; вони не готові поступитися особистим благополуччям заради громадянських обов'язків, громадянських інтересів тощо);

– «модерністи-комуналісти» (орієнтуються на цінності здоров'я, сімейного благополуччя, економічну незалежність, добрі стосунки з людьми, які їх оточують, взаєморозуміння з батьками, відповідальність, доброзичливість; вони готові поступитися власним благополуччям в ім'я громадянських обов'язків, інтересів);

– «постмодерністи-індивідуалісти» відрізняються високим рівнем орієнтації на здоров'я, розвиток своїх здібностей, економічну незалежність; у представників цієї групи практично немає такої якості, як прагматизм;

– «постмодерністи-прагматики». Головними цінностями для представників цієї групи є економічна незалежність, особиста свобода, розвиток здібностей, сімейне й матеріальне благополуччя; у студентів, які належать до цієї групи, розвинені такі особистісні якості, як упевненість у собі, прагнення до самореалізації, прагматизм [9, с. 311].

У дослідженні О. Новикової, проведеному серед студентів випускних курсів, показано, що загалом в усіх опитаних головними термінальними цінностями є здоров'я, сім'я, любов і матеріально забезпечене життя, потім йде робота та друзі. Останні позиції посідають краса природи й мистецтва, задоволення і творчість.

Що ж до інструментальних цінностей студентів, тобто орієнтації на вироблення якостей, необхідних для досягнення поставлених цілей, на перше місце вийшла така цінність, як «чесність». Потім за ступенем важливості для респондентів йдуть «вихованість», «відповідальність», «акуратність», «життєрадісність» і «сумлінність». А ось «освіта» посідає лише сьоме місце в ієрархії

цінностей молоді. На останніх місцях такі якості, як «високі запити», «непримиренність до недоліків» і «чуйність» [7, с. 20].

Спираючись на дослідження Л. Сокурянської, динаміку ціннісної свідомості молоді схарактеризувала Н. Гончар, яка розглянула п'ять поколінь студентської молоді та особливості ціннісної свідомості кожного з них:

– «покоління «відлиги»: студентська молодь кінця 60-х– початку 70-х рр. ХХ століття, соціалізація якої відбувалася в період хрущовської «відлиги» (характеризується відповідальністю, цілеспрямованістю, ініціативністю, але поряд із цим принциповістю, самокритичністю, тактовністю, ввічливістю, товариськістю, відсутністю кар'єризму та прагнення влади);

– «покоління «застою»: студентська молодь другої половини 70-х – першої половини 80-х рр.; формальні роки цього покоління студентів збіглися з брежнєвським «застоем» (відзначається такими чеснотами, як чуйність, скромність, колективізм, чесність, при цьому мали місце прагнення професійного вдосконалення, творчого пошуку);

– «покоління «перебудови»: студентство другої половини 80-х– початку 90-х рр., соціалізація якого відбувалася в умовах горбачовської «перебудови» (відзначалася терпимістю, ініціативністю та толерантністю щодо ситуації на той час);

– «перше покоління незалежності»: студенти середини 90-х рр. (після здоров'я родини, головні цінності – особиста свобода, незалежність у судженнях і діях, матеріальне благополуччя, повноцінний відпочинок, цікаві розваги);

– «друге покоління незалежності»: студентська молодь кінця 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ століття (можливість саморозвитку та самореалізації, економічна незалежність).

На думку автора, відмінності в ціннісних орієнтаціях різних поколінь головно «залежать від соціального та політичного становища в країні, рівня розвитку економіки, культури, моральності тощо» [1].

Опис ціннісних орієнтацій «просунутого» студента подала дослідниця Р. Ярулліна: упевнений у собі, такий, що прагне добре оплачуваної роботи, завзятий, відповідальний, успішний, обізнаний, який уважає конкурентоспроможність, освіченість, ерудицію, пізнання і творчість засобами досягнення успіху в житті й здатен розвивати культурний потенціал свого регіону і своєї країни, визнає ефективність, наполегливість і раціоналізм, цінує життя, здоров'я, сім'ю, самостійність і незалежність, усвідомлює необхідність твердої волі,

комунікабельності, уміння налагоджувати стосунки з іншими й заперечує авторитаризм [11].

Вважаємо, що саме ця сукупність якісних характеристик за умов її врахування й виховання здатна акумулюватися в ціннісній свідомості студента і становить його ідеальний портрет.

Висновки. У трансформаційних суспільствах (до яких належить і Україна) серйозною проблемою стає адаптація студентської молоді до нових соціокультурних реалій: молодь постала беззахисною перед натиском західної ідеології масової культури; відбулося розшарування молоді за соціалізаційними траєкторіями як віддзеркалення соціальної стратифікації суспільства, диверсифікація соціокультурних сценаріїв і систем життя; багатовимірність і суперечність функціонування ціннісних орієнтацій молоді веде до зниження рівня загальної культури, відбувається зсув гуманізації на користь меркантилізації; соціальна аномія підриває соціалізаційні практики, але водночас містить можливості для реалізації індивідуального потенціалу молоді; перехід від однієї соціальної системи до іншої потребує не просто часу, а вибору стратегічних пріоритетів, до яких, насамперед, належать виховання й освіта.

Дослідження ціннісної свідомості сучасних студентів виявило різке знецінення патріотичної, героїчної та альтруїстичної поведінки, девальвацію у студентській свідомості громадянських якостей, почуття обов'язку й відповідальності, причетності до соціально-політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. Сталася прагматизація ціннісної свідомості молодого покоління, унаслідок чого зросло значення таких цінностей, як багатство, матеріальні блага й задоволення, квартира й дорогі речі, високооплачувана робота, престижний університет, кар'єра й успіх за будь-яку ціну.

Ринкові відносини створили феномен гіпертрофованого прагнення мати матеріальні блага, яке не забезпечене рівнозначним прагненням ці блага створювати, що призвело до дегуманізації та аморалізації життєвих настанов.

Перспективи подальшої роботи в цьому напрямі вбачаємо у проведенні емпіричних досліджень, відстеженні динаміки зміни ціннісної свідомості студентської молоді з метою конкретизації теоретичної моделі та вдосконалення форм і методів виховання у студентської молоді цінностей громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Гончар Н. Ціннісна свідомість українського студентства [Електронний ресурс] / Н. Гончар. – Режим доступу: <http://www/ji.lviv.ua>. – Назва з екрану.
2. Гражданское общество: идея, наследие социализма и современная украинская реальность [коллективная монография] / научный редактор Кононов И.Ф. — Луганск: Альма-матер, 2002. – 284 с.
3. Добрынина В. Ценностные ориентации учащейся и студенческой молодежи: особенности и тенденции / В. Добрынина, Т. Кухтевич // *Alma mater* (Вестн. высш. шк.): Дайджест рос. и заруб., прессы. – 2003. – № 2. – С. 13–16.
4. Кононов І.Ф. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) [Електронний ресурс] / І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2000. – 493 с. – Режим доступу: http://www.alma-mater.lnpu.edu.ua/magazines/visnyk/2011/2_2011_soc.pdf.
5. Латова Н.В. Особенности «вестернизации» ментальности студенчества модернизирующихся стран / Н.В. Латова, Ю. В. Латов // Социологические исследования. – 2007. – № 11. – С. 90–98.
6. Лисовский В.Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 184 с.

References

1. Honchar N. *Value conscience of the Ukrainian studentship*. Retrieved from <http://www/ji.lviv.ua/>. [in Ukrainian].
2. *Civil society: idea, socialism heritage and modern Ukrainian reality*. (2002). Ed. Kononov I. F. Lugansk: Alma mater [in Russian].
3. Dobrynina V. V. (2003). *Value orientations of pupils and students: specificity and tendencies*. Alma mater (Reporter of higher school). 2. 13-16. [in Russian]
4. Kononov I. F. (2000). *Etnos. Values. Communication (Donbas in etno-cultural coordinates of Ukraine)*. Retrieved from: http://www.alma-mater.lnpu.edu.ua/magazines/visnyk/2011/2_2011_soc.pdf [in Ukrainian].
5. Latova N. V. (2007). *Specific features of «westernization» of students' mentality in modernizing countries*. Sociological researches. 11. 90-98. [in Russian]
6. Lisovskiy V. T. (1974). *Personality of student*. Leningrad: Leningrad University Press. [in Russian]
7. Novikova O. V. (2008). *Formation of values in the process of students' professionalization in higher education institutions*. Dialectics of the individual and collective in realization of modern educational strategies. Kharkov. [in Russian]
8. Panina N. V. (2001). *The Youth of Ukraine: structure of values, socia well-being and moral-psychological condition under the conditions of total anomie*. Sociology: theory, methods, marketing. 1. 5-26. [in Ukrainian].

7. Новикова О.В. Формирование нравственных ценностей в процессе профессионализации студентов в вузе // Диалектика индивидуального и коллективного в реализации современных образовательных стратегий: анот. прогр. круглого стола, 20 ноября 2008 г. / Глав. упр. образования и науки Харьк. обл. гос. админ., Нар. укр. акад. / О.В. Новикова. – Харьков, 2008. – С. 20–21.
8. Паніна Н.В. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії / Н.В. Паніна // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 5–26.
9. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л.Г. Сокурская. – Харьков : Харьк. нац. ун-т им. В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
10. Яковенко М. Формування інноваційної активності студентства (прикладний аспект) / М. Яковенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 153–165.
11. Яруллина Л.Р. Ценностные ориентации студентов негосударственных высших учебных заведений [Электронный ресурс] / Л.Р. Яруллина. – Режим доступа: <http://www.tisbi.ru/aboutus/news/2003/PsihJar.htm>
9. Sokurianskaya L. G. (2006). *Studentship on the way to another society: value discourse of transition*. Khar'kov: V. N. Karazin Kharkiv National University. [in Russian].
10. Jakovenko M. (2002). *Formation of innovative activity of students (applied aspect)*. Sociology: theory, methods, marketing. 1. 153-165. [in Russian].
11. Yarullina L. R. *Value orientations of students in non-state higher education institutions*. Retrieved from <http://www.tisbi.ru/aboutus/news/2003/PsihJar.htm> [in Russian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Рашидов Сейфулла Фейзуллайович
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
квартал Молодіжний 20-а, м. Луганськ
Луганська обл., 91034, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.760

Надійшла до редакції: 12.11.2013 р.

Прийнята до друку: 12.12.2013 р.